(849) "दुःख तत्क्रियायाम्" (X-चुरादिः-1930. अक. सेट्. उभ.)

अदन्तः ।

अत्र तत्क्रिया=दुःखनम्; दुःखानुकूलव्यापार इत्यर्थः । 'तत्क्रिया तदनुभवः ।' इति धा. का. व्याख्याने (3-62) ।

'प्रातिपदिकाद् धात्वर्थे बहुलमिष्ठवच्च' (ग. सू. चुरादौ) इत्यस्य विवरणरूपोऽयं धातुः । दुःखशब्दात् 'तत् करोति, तदाचष्टे, तेनाक्रामति' (ग. सूत्राणि चुरादौ) इत्येतेष्वर्थेषु णिज्भवति । 'सनाद्यन्ता धातवः' (3-1-32) इति धातुसंज्ञा । अतो लोपे, उपधावृद्धिनिषेधे च रूपाणि भवन्ति । तद्यथा– दुःखकः-खिका, दुदुःखयिषकः-षिका, दुःखयिता-त्री, दुदुःखयिषिता-त्री; दुःखयन्-न्ती, दुदुःखयिषन्-न्ती, दुःखयिष्यन्-न्ती-ती, दुदुःखयिषिष्यन्-न्ती-ती, दुःखयमानः, दुदुःखयिषमाणः, दुःखयिष्यमाणः, दुदुःखयिषिष्यमाणः, दुःक्-दुःखौ-दुःखः, दुःखितम्, दुदुःखयिषितः-तवान्, दुःखः, दुदुःखयिषुः, दुःखयितव्यम्, दुदुःखयिषितव्यम्, दुःखनीयम्, दुदुःखयिषणीयम्, दुःख्यम्, दुदुःखयिष्यम्; ईषद्दुःखः-दुर्दुःखः-सुदुःखः; दुःख्यमानः, दुदुःखयिष्यमाणः, दुःखः, दुदुःखयिषः, दुःखयितुम्, दुदुःखयिषितुम्, दुःखना, दुदुःखयिषा; [A]दुःखनम्, दुदुःखयिषणम्, दुःखयित्वा, दुदुःखयिषित्वा, प्रदुःख्य, प्रदुदुःखयिष्य, दुःखम् २, दुःखयित्वा २, दुदुःखयिषम् २, दुदुःखयिषित्वा २. इति ।

अस्यैव दुःखरूपस्य प्रातिपदिकस्य कण्ड्वादिषु पाठात्, 'कण्ड्वादिभ्यो यक्' (3-1-27) इति यक्प्रत्यये, यगन्तस्यापि 'सनाद्यन्ताः' (3-1-32) इति धातुसंज्ञायां दुःख्यन्-न्ती इत्यादीनि रूपाणि भवन्ति । 'द्विधा हि कण्ड्वादयः, धातवः प्रातिपदिकानिचेति,' (भाष्यम् 1-1-58) इत्युक्तत्वात्, कण्ड्वादयोऽस्माभिर्न विशिष्य विलिखिता इति ज्ञेयम् ।

(850) "दुर्वी हिंसार्थः" (I-भ्वादिः-572. सक. सेट्. पर.)

दूर्वकः-र्विका, दूर्वकः-र्विका, दुदूर्विषकः-षिका, दोदूर्वकः-र्विका, इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि भौवादिकतूर्वतिवत् (756) ज्ञेयानि । [A]दुदूर्विषुः ।

A. 'देवौघे हृतदुःखने रसयति व्याकर्षदेनं क्षितौ ॥' धा. का. 3-62.

A. 'दुदूर्विषून् धूर्वितुमेव गूर्वणं मूर्वन्तमापूर्वितपर्वताध्वरम् ॥' धा. का. 1. 73.